SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
R 4 – Sonderheft, 1999

DURK GORTER

HET FRIES EN HET NEDERLANDS. ENKELE ASPECTEN VAN DE TAAL, DE TAALSITUATIE EN DE TAALSTUDIE

I.

Fier yn it roun: in Tsjechysk prefester wol Frysk leare!

Bihalve de Friezen om utens (...) Binne der dos ek noch oaren, pûrfrjemden, dy't witte det der earne oan de Noardsê in lântsje is det hwet mear bitsjutting hat as in hopen oare hoekjes fan 'e wrâld en det 't somlike learden net to min is om de "tael fen boeren en skippers" to lêzen.[1]

Deze citaten komen uit een bericht in het tijdschrift *Sljucht en Rjucht* uit 1935[2]. Het was in die tijd een nieuwswaardig feit dat professor František Pospíšil, directeur van de etnografische afdeling van het Moravische Museum in Brno aan een aantal personen in Friesland vroeg om hem informatie en publicaties over "die lieben Friesen" te sturen. Hij was van plan om Fries te leren en zo mogelijk eens op bezoek te komen in Friesland. Of dat inderdaad ook is gebeurd, is mij nog onbekend.

Ik kreeg een kopie van dit bericht op mijn bureau toen ik eind juli 1997 terugkeerde uit Olomouc waar de eerste zomercursus Fries plaatsvond. In deze zomercursus ging het enerzijds om elementaire taalverwerving, het leren verstaan en lezen van het Fries, zodat studenten niet langer worden afgeschrikt door een Friestalig taalkundig artikel of mogelijk ook eens een Friese roman of dichtbundel ter hand kunnen nemen. Anderzijds ging het om 'kennis van land en

1 In Nederlandse vertaling: "Ver in het rond: een Tsjechische professor wil Fries leren! ...behalve de Friezen buiten Friesland [...] Zijn er toch ook anderen, vreemdelingen, die weten dat er ergens aan de Noordzee een landje ligt dat wat meer betekenis heeft dan heel veel andere hoekjes van de wereld en dat het voor sommige geleerden niet te min is om de' taal van boeren en schippers' te lezen."

2 *Sljucht en Rjucht*, jg. 39 (1935), p. 621 en p. 681–682.

volk'. Daarbij kwamen zowel onderwerpen uit de Friese geschiedenis, de cultuur als de huidige samenleving aan bod.[3]

Deze bundel staat in het teken van 50 jaar Nederlands in Moravië. In oktober 1997 werd te Brno Nederlands als driejarige baccalaureaatsstudie geopend en te Olomouc als vijfjarige magisterstudie. Ook voor de frisistiek, met name de universitaire studie van het Fries, zijn deze nieuwe opleidingsmogelijkheden niet zonder belang. Immers, binnen de nieuwe magisteropleiding te Olomouc zal het Fries structureel aandacht krijgen als keuzevak en wellicht zal men er ook in Brno aandacht aan schenken.

De snel groeiende belangstelling in Midden-Europa voor het Nederlands gaat gepaard met enige aandacht voor het Fries. De neerlandistiek in Olomouc vervult in dat geheel een katalyserende functie. Maar ook in enkele andere plaatsen is recentelijk belangstelling ontstaan voor het Fries. Een heel mooi voorbeeld is de universiteit van Wenen. Daar heeft men al een keer colleges elementaire Friese taalvaardigheid georganiseerd, er was in het voorjaar 1997 enkele maanden een gasthoogleraar Fries, en sinds kort heeft het Weense instituut voor Neerlandistiek op het internet een interessante 'site' met óók wetenswaardigheden over het Fries[4]. Bovendien is een promovenda uit Wenen bezig met de voorbereiding van een dissertatie over het tweetalig onderwijs in Friesland. En ook op andere plaatsen in de regio o.a. in Praag, Ljubljana en Wrocław, is er belangstelling voor het Fries bij bepaalde docenten. Al deze aandacht voor het Fries in Midden-Europa is zeer verheugend en veelbelovend voor de toekomst.

In de volgende bijdrage wil ik mij buigen over drie onderwerpen. Om te beginnen wil ik kort ingaan op enkele kenmerkende zaken waarin het Fries zich als taal van het Nederlands onderscheidt. Daarna probeer ik in een notedop uit te leggen hoe de taalsituatie er in Friesland vandaag de dag uit ziet. In het derde en afsluitende deel wil ik iets opmerken over de taalstudie, de wetenschappelijke bestudering van de Friese taal in het kader van de frisistiek.

II.

Het Fries is een Germaanse taal, lid van een taalfamilie die verder bestaat uit het Engels, het Nederlands, het Afrikaans, het Duits, het Deens, het Noors, het Zweeds, het IJslands en het Färöers. Het Fries behoort tot de zogenoemde Westgermaanse tak: het is de taal die het meest lijkt op het Engels[5]. Taalhistorisch

---

3 Berichten over de zomercursus in *Folia* (weekblad voor de Universiteit van Amsterdam), nr. 3 (5 september 1997); *Ut de Smidte* (Meidielingenblêd fan de Fryske Akademy), nr. 3 (september 1997) en de *Pompeblêden* (oktober 1997).

4 http://www.ned.univie.ac.at

5 Pieter Tiersma, *Frisian Reference Grammar*, (Dordrecht: Foris, 1985), p. 1.

gezien zijn inderdaad het Oudfries en het Oudengels nauw verwant. Het Middelfries (1550–1800) stond al onder Nederlandse invloed, maar met name de laatste twee eeuwen staat het Nieuwfries onder toenemende invloed van het Nederlands[6]. Als we nu het Fries met zijn naaste verwanten, het Nederlands en het Engels, gaan vergelijken, zien we een aantal opmerkelijke verschillen en overeenkomsten[7].

Bij de klanken, met name de klinkers, blijkt het afwijkende karakter van het Fries het duidelijkst. Het Fries heeft een groot aantal klinkers: negen korte klinkers, negen lange klinkers en tenminste zes tweeklanken. Iemand die de taal wil leren, kan het daar soms nogal moeilijk mee hebben. Ik zal wat voorbeelden noemen.

Zo ga je in het Fries niet "naar bed" (met een korte 'è'), maar "op bêd" (met lange 'èè' zoals in het Engelse "bad"). Uit het voorbeeld "naar bed" – "op bêd" wordt trouwens ook een verschil in het gebruik van bepaalde voorzetsels duidelijk.

Het Fries kent ook een lange "ii". Dus eten de Friezen geen "kaas" maar "tsiis", net als het Engelse "cheese". In dit voorbeeld van "tsiis" zit bovendien de overgang van "k" naar "tsj" voor bepaalde klinkers. Dat verschijnsel hebben Fries en Engels gemeenschappelijk in wel meer woorden, bijvoorbeeld "tsjerke" en "church", waar Nederlands en Duits de "k" hebben in "kerk" en "Kirche".

Naast de lange "ii" heeft het Fries ook de korte "i" en een tweeklank "ie", zodat je het zinnetje kunt maken "Ik wit dat myn wite broek wiid en wiet is"; vertaald: "Ik weet dat mijn witte broek wijd en nat is".

Een tweeklank kan in afleidingen en samenstellingen korter worden: zo heb je een "amer" [a:mer] (emmer), en een "amerke" [àmmerke] (emmertje) of je hebt "tiid" (tijd) en een "tydskrift" (tijdschrift).

In het Fries kunnen tweeklanken echter ook van klank veranderen, onder andere bij verkleinwoorden en meervoudsvormen. Een verschijnsel dat bekend staat als 'breking'. Dus "een voet", het lichaamsdeel, is "in foet", maar je hebt twee "fuotten" [fwott'n] of een klein "fuotsje" [fwotsje]. Eveneens heb je één grote "teen", "in grutte tean", maar tien "teannen" [tjenn'n] en een klein "teantsje" [tjentsje].

---

6 Voor de beknoptheid van mijn betoog laat ik de Noordfriese varianten in Duitsland, te weten op enkele eilandjes en in de kuststrook in Sleeswijk-Holstein, alsmede het Saterfries in de nabijheid van Oldenburg, buiten beschouwing. Die twee zusjes van het zogenaamde Westerlauwers Fries in Nederland hebben gedurende de laatste eeuwen een eigen ontwikkeling doorgemaakt.

7 Ontleend aan Pieter Tiersma, *Frisian Reference Grammar*; Tony Feitsma's overzicht van "Some characteristic features" als appendix bij L. Pietersen, "Issues and Trends in Frisian Bilingualism", in: J. A. Fishman (ed.) *Advances in the Study of Societal Multilingualism* (Den Haag: Mouton, 1978), p. 397–399 en K. Fokkema, *Beknopte Friese Spraakkunst* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1967 (2)), p. 8–9. Zie ook: *De Friese taal*, (Friesland-serie, Provinciaal Bestuur van Friesland, 1973), p. 12–13.

Zo lijkt het woord voor "mooi" in het Nederlands veel op het Friese "moai", maar in de vergrotende trap is het niet "mooier", maar "moaier" [mwaier] en in de overtreffende trap is het ook "moaist" [mwaist].

Daarmee zijn we bij wellicht de meest ingewikkelde klanken gekomen, de triftongen of drieklanken: die komen onder andere voor in "leauwe" [li-jowe] (geloof), "bleau" [bli-jow] (bleef), en "muoike" [mwoi-jke] (tante).

Verder kent het Fries combinaties van medeklinkers aan het begin van een woord die vaak moeilijk uit te spreken zijn voor niet-Friezen: zoals "strjitte" ("straat") of "stoarm" [stwarm] ('storm'). In sommige posities wordt een klinker + n veranderd in een nasale klinker, die dan soms ook nog gerekt wordt: "winne", [winne] ("winnen"), maar "do winst" [vĩst] ("Jij wint") en "winst" [ve:st] ("winst").

De medeklinker "r" wordt lang niet altijd uitgesproken: "swart" [svat] ("zwart"), "feart" [flet] ("vaart").

Die laatste twee voorbeelden geven tevens een ander verschil aan met het Nederlands. Het Fries heeft namelijk geen "z" of "v" aan het begin van een woord, maar slechts "s" of "f". Daarom ook is de "s" de langste letter in een Fries handwoordenboek en zul je tevergeefs onder de "V" of de "Z" zoeken[8]. In hun uitspraak van het Nederlands hebben juist de Friezen vaak moeite met deze klanken.

In het Fries kennen we niet de "sch"-combinatie als in "school", evenmin trouwens in het Engels. In het Fries zeg je dan "skoalle" met de "sk" van het Engelse "school". Vergelijkbaar is de beginklank "g" [ch] van "goed" en "groot" dat wordt in het Fries "goed" en "grut" zoals in het Engels "good" en "great".

Soms staat in het Nederlands aan het begin van een woord de "g", zoals in "gister" of "gelden", waar in het Fries en ook in het Engels een "j" staat: dus "juster" en "yesterday" en "jilde" en "yield". Ook aan het eind van enkele woorden is er een overgang van een "g" naar een "j"-achtige klank: het Nederlandse "dag" wordt een Friese "dei" en een Engelse "day", en het Nederlandse "weg" wordt een Friese "wei" of Engelse "way".

Ook in de morfologie en de syntaxis zijn er bijzondere kenmerken van het Fries, o.a. bij de verkleinwoorden, verbuiging van de werkwoorden of in de zinsbouw. In het lexicon van het Fries en het Nederlands zijn er veel overeenkomsten, maar ook heel veel verschillen, opnieuw zijn er Friese woorden die met het Engels overeenkomen. U kent wellicht het populaire rijmpje: "Butter bread and green cheese is very good English and very good Fries", of hetzelfde in het Fries "Bûter brea en griene tsiis, is goed Ingelsk en goed Fries"[9].

---

8 Uitzonderingen als "V-hals", "V-teken" en "Z-as" zullen wél in het wetenschappelijke Woordenboek van de Friese Taal opgenomen worden.

9 Zie R. Bremmer, "Old English – Old Frisian: the relationship reviewed", in: *Philologia Frisica, anno 1981*, (Fryske Akademy: Ljouwert, 1982), p. 79.

Het voorgaande is niet meer dan een handjevol overeenkomsten en vooral verschillen tussen het Fries, het Nederlands en het Engels. Het is zeker niet een uitputtende opsomming of een volledige vergelijkende beschrijving. Ik heb slechts aandacht willen vragen voor enkele punten die met name niet-Friezen vaak opvallen.

Als gevolg van intensief taalcontact oefent het Nederlands vandaag de dag een sterke invloed uit op het Fries. Het Fries is daarbij ontvanger en het Nederlands donor en daarom zijn enkele van de genoemde verschijnselen aan verandering onderhevig. Zo bleek uit een onderzoek onder leerlingen aan het eind van de basisschool dat Friestalige kinderen verscheidene woorden gebruikten die aan het Nederlands zijn ontleend, maar ook dat er grote verschillen zijn tussen de kinderen en hun ouders ten aanzien van verkleinwoorden, de breking en de volgorde van de werkwoorden[10]. De reden daarvoor heeft alles te maken met de maatschappelijke positie van het Fries. Daarom wil ik na deze taalkundige uiteenzetting kort ingaan op de plaats die het Fries inneemt in de huidige samenleving.

III.

Over het algemeen zijn mensen buiten Friesland tamelijk slecht op de hoogte van de taalsituatie in Friesland. Eén oorzaak hiervoor is dat de massamedia in Nederland weinig aandacht voor het Fries hebben. Aandacht is er alleen voor taalconflicten, zoals de officiële verfriesing van de naam van de provincie ('Fryslân'). Ook trekken de folkloristische aspecten van de Friese taal en cultuur de belangstelling, ik noem het skûtsjesilen, het kaatsen en de Elfstedentocht. Na afloop van de laatste Elfstedentocht op 4 januari 1997, was er zelfs een paginabrede kop in het grootste landelijke ochtendblad: 'Fryslân: tige tank'[11]. Slechts af en toe verschijnen in de landelijke media berichten over echt opmerkelijke muzikale en culturele uitingen in het Fries, zoals de uitvoering van de Friestalige opera *Rixt*, een optreden van de bijna blinde Friestalige dichter Tsjêbbe Hettinga, of zeer onlangs nog de allereerste toptienhit in het Fries, 'In nije dei', van de tweetalige popgroep De Kast. Om het in marketingtermen te zeggen, wellicht heeft het Fries te maken met een imago-probleem.

Onder taalonderzoekers, ik denk met name aan neerlandici, loopt de kennis van de taalsituatie in Friesland meestal ook niet over. Toch zal hun kennis de laatste jaren zijn toegenomen, met name door een aangroeiende stroom

---

10 J. Ytsma, *Frisian and Dutch as a second language*, (diss. KU Tilburg, Ljouwert: Fryske Akademy, 1995), p. 121.

11 Enkele sociolinguïstische aspecten van de 'Tocht der Tochten' heb ik luchtig besproken onder de kop 'It giet oan' in: *IFOTT-nieuws*, jg. 5, nr. 1 (januari 1997).

taalkundige en sociolinguïstische onderzoekingen en wetenschappelijke publicaties[12].

De taalsituatie is behoorlijk complex. Toch wil ik een poging doen deze hier kort samen te vatten. Op grond van herhaalde taalsociologische surveys weten we dat van de ruim 600.000 inwoners van de provincie Friesland, iets meer dan de helft het Fries als eerste taal, dus van huis uit, heeft geleerd. Wat betreft hun taalvaardigheid stellen deze studies vast dat ruim 90 procent van de bevolking het Fries kan verstaan en dat ongeveer driekwart de taal kan spreken. Voor de schriftelijke vaardigheden geldt samengevat dat tweederde het Fries kan lezen en dat ongeveer één op zes inwoners het Fries redelijk kan schrijven. Het Fries staat dus behoorlijk sterk als gesproken taal, maar veel zwakker als geschreven taal.

De uitslagen van de surveys, die al sinds de jaren zestig zijn gehouden, geven aan dat deze cijfers tamelijk stabiel zijn. Niet alleen de percentages voor de beheersing van het Fries blijven min of meer gelijk, ook de gemiddelde percentages voor het gebruik van de taal laten geen grote verschuivingen zien, en dit in de intieme levenssfeer van het gezin, noch in het openbare leven. Bovendien lijkt de houding van de inwoners van Friesland ten opzichte van het Fries niet ingrijpend te veranderen, noch in positieve noch negatieve zin[13].

Van diglossie in de traditionele zin van het woord, met een strikte functiescheiding tussen beide talen, is wellicht geen sprake meer, maar er zijn wel degelijke bepaalde functies die vaker door het Nederlands worden vervuld en andere vaker door het Fries[14]. Voor drie belangrijke maatschappelijke domeinen zal ik steeds één voorbeeld noemen. Men heeft middels onderzoek voor het domein onderwijs vastgesteld dat de basisscholen vrijwel allemaal slechts één lesuur per week het Fries als vak onderwijzen (Friese les is wettelijk verplicht, maar het aantal uren is niet voorgeschreven). Daarnaast gebruikt men het Fries voor een klein deel van de beschikbare tijd als voertaal, voornamelijk voor de expressievakken. Dat betekent natuurlijk tegelijk dat in de overige lessen Nederlands wordt gebruikt. In tijdsinvestering een verhouding van ongeveer één uur Fries op vier of vijf uur Nederlands[15].

Een soortgelijk patroon zie je ook binnen een tweede domein, dat van de media. Er is één Friestalige radiozender voor heel Friesland, Omrop Fryslân, die de hele week uitzendt. Ook enkele lokale omroepen zenden wel wat in het Fries uit; maar weegt dat op tegen het aanbod van alleen al meer dan 25 FM-zenders? (Hoewel, de meesten daarvan zenden vooral Engelstalige muziek uit). Ook één

---

12 Voor een inleidend overzicht, zie Ph. H. Breuker, D. Gorter en J. F. Hoekstra, *Orientation in Frisian studies*, (Ljouwert: Fryske Akademy, 1996).

13 D. Gorter en R. J. Jonkman, *Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen*, (Ljouwert: Fryske Akademy, 1995).

14 D. Gorter, *Taal fan klerken en klanten*, (diss UvA, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993), p. 25–27.

15 Inspectie van het Onderwijs, *Het onderwijs in het Fries op de basisschool: stand van zaken 1988–1989* ('s-Gravenhage: Minister van Onderwijs en Wetenschappen, 1989).

uur Friese televisie op werkdagen moet opboksen tegen maar liefst negen Nederlandstalige zenders en talloze Engelstalige en Duitstalige zenders.

Ten derde tenslotte het domein van de overheid. In de onderlinge omgang van politici en ambtenaren zien we dat er vrij veel Fries wordt gesproken, omdat het Fries voor Friestaligen onder elkaar – zolang er geen Nederlandstaligen bij zijn – als vanzelfsprekend de voertaal is. Op schrift echter stelt het Fries bij de overheid meestal niet veel voor, alhoewel er door de provincie Fryslân en enkele gemeenten een actief taalbeleid gevoerd wordt[16].

Niettegenstaande de zojuist genoemde relatieve stabiliteit in de uitslagen van de taalsurveys, kun je over een langere periode een maatschappelijke ontwikkeling observeren waardoor het Fries tegenwoordig geaccepteerd wordt op terreinen die vroeger uitsluitend aan het Nederlands voorbehouden waren. Fries spreken in openbare vergaderingen, op school, op het werk, of in contacten met de overheid, is vandaag gewoner dan 50 jaar geleden. Die ontwikkeling houdt overigens beslist niet in dat een Friesspreker overal en altijd Fries gebruikt.

De taaletiquette laat ruimte voor een keuze van zowel Nederlands als Fries. Het hangt sterk af van de aangesproken persoon en de overige aanwezigen, alsmede van de mate waarin de situatie bekend, vertrouwd of informeel is. Dus wel Fries spreken met de buren, maar niet tegen de medisch specialist. Of, wel Fries in het café, maar niet voor de rechtbank. De maatschappelijke ontwikkeling van het Fries als schrijftaal is achtergebleven bij het mondelinge gebruik. Geschreven Fries blijft voor een groot deel beperkt tot literaire doeleinden. Want het Fries heeft wel een belangrijke literaire traditie. Jaarlijks verschijnen, inclusief kinderboeken, ongeveer 100 nieuwe titels in het Fries, deels vertalingen, deels oorspronkelijk werk. Amateurtoneel neemt een belangrijke plaats is. Opmerkelijk is ook de recente populariteit van openlucht-voorstellingen.

Uit mijn verhaal tot nu toe zou u de indruk kunnen krijgen dat het in Friesland uitsluitend gaat om twee talen. Om aan het zojuist geschetste zwart-witte beeld van een tweetalige samenleving wat meer kleur te geven kan ik wijzen op een groot aantal taalvarianten in deze provincie. Het taallandschap ziet er namelijk uit als een bonte lappendeken. In de historisch vergelijkende taalkunde bestaat al langer aandacht voor de bijzondere kenmerken van de taal van Hindeloopen, één van de Friese elf steden, waar het zogenaamde Hylpers wordt gesproken. Dat is een variant die in bepaalde opzichten dichter bij het Oudfries staat dan bij het Nieuwfries. Hindeloopen is overigens een stadje met slechts 850 inwoners, waarvan iets meer dan de helft van de gezinnen nog Hylpers spreekt[17]. Daarnaast wordt reeds sedert de 16de eeuw in zeven van de

---

16 D. Gorter, *Taal fan klerken en klanten* (diss. UvA, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993).

17 G. Blom, *Stadsgezicht Hindeloopen*, (Leeuwarden: Stichting Monument van de Maand,

elf Friese steden, onder andere in Leeuwarden en Bolsward, een eigen dialect gesproken, het zogenoemde Stadfries. Dat is Nederlands op Fries substraat, ontstaan toen Friezen in de steden Nederlands begonnen te spreken of dat in ieder geval probeerden onder invloeden van buitenaf[18]. Eveneens in 16de eeuw brachten Zuid-Hollandse boeren hun eigen taal mee naar het ingepolderde gebied van Het Bildt, en daar spreekt een groot deel van de bevolking nog steeds Bildts. De vier waddeneilanden die tot Friesland behoren, kennen elk hun eigen eilanddialecten, zowel Friese als niet-Friese. De administratieve grenzen van de provincie komen goeddeels overeen met het Friese taalgebied. Een deel van de bevolking in de twee zuidoostelijke gemeenten spreekt echter naast Fries en Nederlands, ook het zogenaamde Stellingwerfs, een Nedersaksisch dialect.

Deze, overigens onvolledige, opsomming van stads- en streektalen die van oudsher in Friesland worden gesproken, kan worden gecompleteerd met allerlei streektalen die men elders in Nederland aantreft. Vooral veel sprekers van Gronings en Drents zijn in Friesland komen wonen. Bovendien is er de toevloed van nieuwe 'medelanders' die een grote verscheidenheid aan talen hebben meegebracht, zoals Maleis, Chinees, Italiaans, Marokkaans, Turks, Papiamentu, Somalisch, etc, etc. Tenslotte is er natuurlijk het Engels, die meest naaste verwant, die grote zuster van het Fries, waarvan het belang in het dagelijks leven toeneemt, onder andere op televisie, in de reclame, in de popmuziek, in films, in allerlei opschriften, in namen en in modieuze kreten.

Kortom, de meertaligheid in Friesland omvat naast Fries en Nederlands een veelkleurig palet van talen, taaltjes en dialecten. Dat maakt de bestudering van de taalsituatie in deze provincie ook tot een boeiende aangelegenheid. En daarmee kom ik op mijn derde en laatste onderwerp, de beoefening van de Friese taal- en letterkunde.

IV.

Reeds de humanisten in de 16de en 17de eeuw bestudeerden het Friese verleden, het Frysk eigene en de Friese taal[19]. In de 17de eeuw leed het Fries als schrijftaal een kwijnend bestaan. Dé uitzondering van die tijd vormt het werk van de grootste Friese dichter, Gysbert Japicx (1603–1666). Zijn werk levert een belangrijke bijdrage aan het voortbestaan van de Friese taal. In de 18de eeuw werden er door studenten aan de universiteit van Franeker wel gelegenheidsverzen in het Fries geschreven[20]. Eén van die studenten was

---

sept. 1989), p. 6. Blom wijst erop dat 44% in de gezinnen Hindeloopers spreekt en nog eens 21% die Hindeloopers en een andere taal gebruikt; 16% gebruikt het Fries en 19% het Nederlands.

18 zie o.a. R. J. Jonkman, *It Leewarders* (diss. UvA, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993).

19 H. T. J. Miedema, *Paedwizers fan de Fryske filology*, (diss. UvA, Ljouwert: R. van der Velde, 1961), p. 15.

20 A. Feitsma, *Kroniek van een eeuw universitaire Frisistiek I*, (Oratie UvA, Ljouwert: Fryske

Everwinus Wassenbergh, de latere hoogleraar Grieks. In die functie wekte Wassenbergh bij zijn studenten belangstelling voor Gysbert Japicx, voor Friese geschriften, zegswijzen en spreuken, en dialecten. Hij was de man die zonder het te willen of te weten de grondslag legde voor de Friese beweging[21]. Wassenbergh kreeg 200 jaar geleden, in 1797, net als Siegenbeek in Leiden, een leeropdracht voor Nederlands. Niettegenstaande de belangstelling voor het Fries in de universitaire kringen van Franeker – de universiteit is daar overigens in 1813 opgeheven – duurde het nog precies 100 jaar, tot 1897, voordat er officieel colleges Fries werden opgenomen in het onderwijsprogramma van een Nederlandse universiteit. Het begin van de universitaire frisistiek ligt daarom bij de benoeming van Foeke Buitenrust Hettema aan de universiteit van Utrecht als privaat-docent. Tot 1880 was het vrij stil gebleven op het gebied van de Friese filologie[22]. Omstreeks die tijd zijn er enkele taalkundigen, met name in Duitsland, die het Fries gaan bestuderen. Waarschijnlijk het bekendst is de dissertatie van Theodor Siebs in Leipzig[23]. Aan het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw ligt het zwaartepunt van het onderzoek naar de Friese taal, voornamelijk vergelijkend historisch en filologisch van aard, in Duitsland.

Aan het begin van deze eeuw krijgt de georganiseerde Friese beweging nieuwe impulsen. Dan komt onder andere een actie op gang voor een universitaire leerstoel voor het Fries. Dat lijkt te kunnen slagen in de periode 1917–1921. Uiteindelijk lukt het niet om Theodor Siebs naar Groningen te halen. Hij geeft er uiteindelijk – na veel onderling gekissebis in Friesland over verschillende kandidaten – de voorkeur aan om in Breslau (het huidige Wrocław) te blijven. Als een soort van 'troostprijs' komt er in 1930 een lectoraat aan de Rijksuniversiteit Groningen. De eerste bijzonder hoogleraar Fries wordt benoemd aan de Universiteit van Amsterdam in 1934, een jaar later gevolgd door een bijzondere leerstoel in Utrecht. Het eerste voltijds professoraat op een gewone leerstoel in de Friese taal- en letterkunde dateert uit 1941, dan weer in Groningen. Ondertussen is in 1938 de Fryske Akademy in Leeuwarden opgericht. Tot op de dag van vandaag geldt deze instelling als hét centrum voor frisistisch onderzoek. Tegenwoordig is de Fryske Akademy als para-universitair instituut opgenomen in de wetenschapskoepel van de KNAW, de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen.

Na de Tweede Wereldoorlog beleeft de neerlandistiek een grote uitbreiding, zeker in de jaren zeventig. De frisistiek gaat hier maar ten dele in mee. Vanaf de jaren vijftig heeft de universitaire frisistiek vestigingen aan vijf universiteiten. In de jaren negentig treedt er krimp op en nu zijn er nog drie over: volledige

---

Akademy/Koperative Utjowerij, 1986), p. 6.

21 Volgens Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske Biweging*, (Ljouwert: De Tille, 1978), p. 26–27.

22 H. J. T. Miedema, *Paedwizers*, p. 47 en 54.

23 Theodor Siebs, *Der Vocalismus der Stammsilben in der altfriesischen Sprache*, (diss. Leipzig, 1885) Zie: Miedema, *Paedwizers*, p. 61–62.

doctoraalopleidingen aan de Universiteit van Amsterdam, met een bezetting van twee volledige arbeidsplaatsen en de Rijksuniversiteit Groningen, met vijf volledige plaatsen en een keuzevakvoorziening in Leiden, voor een halve dag per week.

Een universitaire opleiding Fries is geen vanzelfsprekende zaak. Dat hebben de afgelopen jaren eens te meer aangetoond. 'Kleine letteren' moet vaak tegen de maatschappelijke stroom op roeien. Dat er twee volledige opleidingen bestaan, is vanuit de frisistiek een absoluut minimum, maar mag in het huidige technocratische denken wellicht een klein wonder heten.

De neerlandistiek heeft de laatste decennia een verregaande specialisatie meegemaakt, dusdanig dat de traditionele onderdelen letterkunde, taalkunde en taalbeheersing volledig uit elkaar zijn gegroeid en dat er nog weer allerlei subspecialismen bij zijn gekomen. Bij Fries is er ook een trend naar specialisatie, maar vooral door de geringe beschikbare menskracht toch minder. Op dit moment kan men aan de Universiteit van Amsterdam bij Fries specialiseren in de historische letterkunde of de sociolinguïstiek en in Groningen in de letterkunde, theoretische taalkunde, sociolinguïstiek of filologie/externe taalgeschiedenis.

De frisistiek is duidelijk opgenomen in het Nederlandse wetenschapsbestel, maar staat er ook weer enigszins buiten. Ik kan dat illustreren aan de hand van het driejaarlijkse Nederlandse filologencongres waar slechts af en toe frisisten spreken. Daarnaast bestaat er een driejaarlijks Fries filologencongres, waaraan de meeste frisisten deelnemen alsmede neerlandici, historici of anderen, die de Friese taal, cultuur of geschiedenis, in hun studies betrekken, maar niet als frisist te boek staan.

Afsluitend wil ik nog kort ingaan op frisistisch onderzoek waar ik zelf bij betrokken ben. Ik verdeel het wederom over drie thema's. Allereerst is er de studie van de taalverhoudingen in Friesland als geheel. Dat betreft voornamelijk de resultaten van de grootschalige surveys onder de bevolking. Daar zijn al verschillende publicaties over verschenen[24], maar de aanwezige databestanden bieden nog ruime mogelijkheden voor interessante primaire en secundaire analyses. Onder dit thema van de taalverhoudingen valt ook de aandacht voor het domein van de overheid, met name de officiële taalplanning[25].

Het tweede thema is het internationaal *vergelijkende onderzoek*, waarbij het Fries als minderheidstaal gezet wordt tegen een Europese achtergrond[26]. Dat

---

24 L. Pietersen, *De Friezen en hun taal* (Drachten: Laverman, 1969); D. Gorter e.a., *Taal yn Fryslân* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1984); D. Gorter en R. J. Jonkman, *Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1995).

25 D. Gorter, *Taal fan klerken en klanten*, (diss. UvA, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993); D. Gorter en R. J. Jonkman, *Taal op it wurk fan provinsjale amtners* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1994).

26 D. Gorter, *Het Fries als kleine Europese taal* (Oratie UvA, Ljouwert: Fryske Akademy, 1996).

betreft allereerst mijn activiteiten in het kader van het meerjarige Mercator-Education project. Daarbij gaat het om documentatie en onderzoek op het gebied van autochtone taalminderheden in de 15 lidstaten van de Europese Unie, mede gefinancierd door de Europese Commissie en de Fryske Akademy. Vanuit ons Mercator-centrum in Friesland werken we samen met soortgelijke projecten in Catalonië, over wetgeving, en in Wales, over media. U kunt het resultaat daarvan onder andere op internet vinden, waar on-line allerlei gegevens beschikbaar zijn[27]. In dit kader zijn ook twee dissertaties in voorbereiding. De ene is een vergelijkende studie van differentiatie-strategieën in tweetalige scholen, de andere betreft de vorming van het overheidsbeleid in Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, met name ten aanzien van het onderwijs en de media. In Friesland zelf is overigens naar buitenlands voorbeeld onlangs een experiment met drietalig basisonderwijs van start gegaan, één van mijn collega's op de Fryske Akademy verzorgt de wetenschappelijke begeleiding[28].

Verder houd ik mij samen met een andere collega bezig met internationale activiteiten op het gebied van de taalsurveys in het kader van het zogenaamde "European Language Survey Network", een samenwerkingsproject van onderzoeksteams in Baskenland, Catalonië, Galicië, Ierland, Wales en Friesland[29]. Met financiële steun van de Europese Commissie trachten we momenteel te achterhalen op welke wijze sprekers die de minderheidstaal als tweede taal hebben geleerd, die kennis in de praktijk ook daadwerkelijk gebruiken. We gebruiken daarbij in alle zes regio's dezelfde vragenlijst om het taalgebruik in de sociale netwerken van de sprekers in kaart te brengen.

Tenslotte is er het microniveau van het taalgebruik. Dat krijgt met name aandacht in het sociolinguïstische onderzoek aan de Universiteit van Amsterdam. In onze benadering van het Fries staat de sociaal-culturele dimensie van taal en taalgebruik voorop. Het gaat om het gebruik van het Fries en de effecten van de constante interactie met het Nederlands[30]. De problematiek van taalkeuze en codewisseling in het taalcontact tussen Nederlands en Fries staan centraal. Hoe kiezen tweetalige sprekers hun taal? Wanneer en waarom wisselen ze tussen beide talen? Welke sociale factoren zijn van invloed op taalkeuze en codewisseling? In deelprojecten wordt onder andere geprobeerd het verschijnsel van twee talen binnen één gesprek als speciaal type van codewisseling theoretisch te plaatsen[31]. Zelf ben ik bezig met codewisselingsverschijnselen[32]

---

27 http://www.fa.knaw.nl/uk/mercator.html

28 J. Ytsma, *Trilingual education at primary level: problems and prospects* (Paper presented at III European Conference on Immersion Programmes, Barcelona, 25–28 september 1996).

29 *ELSN: European Languages Survey Research Network: final report* (Dublin: ITE, 1996).

30 KNAW-advies, *De beoefening van de frisistiek in Nederland* (Amsterdam: KNAW, 1991), 7 p.

31 R. J. Jonkman, *Non-Convergent Discourse in Friesland as a special type of Codeswitching* (Paper presented at Sociolinguistics Symposion 11, Cardiff, september 1996).

32 D. Gorter, "Bilingualism in the Bureaucracy – Language Choice and Code-Switching

en onderzoek naar de relatie tussen taal en media. Er werd begonnen met een studie over het gebruik van het Fries in Nederlandse teksten in de regionale dagbladen.

We proberen met ons onderzoek aan te tonen dat het in Friesland misschien wel doodgewoon lijkt om op ieder gewenst moment en bijna automatisch van taal te veranderen, maar dat daar patronen en regels aan ten grondslag liggen die te maken hebben met normen, waarden, emoties, beslissingen, processen van overheersing en macht, enzovoorts.

Bestudering van het taalcontact in Friesland, op deze microscopische wijze, zal hopelijk kunnen verhelderen hoe het niveau van dagelijkse sociale omgang samenhangt met het macro-niveau van de taalverhoudingen in de samenleving als geheel.

Onderzoekswensen zijn er natuurlijk bij de vleet. Ik noem er hier kort drie ter afsluiting. Allereerst zijn er de plannen van de Fryske Akademy om meer aandacht aan het 'gesproken Fries' te besteden. Naar analogie van het meerjarige project 'Corpus Gesproken Nederlands' moet er ook een corpus gesproken Fries opgebouwd worden. In een dergelijk grootschalig en meerjarig project zal ook zeker ruimte zijn voor de bestudering van allerlei interferenties en tussenvormen.

Een tweede desideratum is een studie van het Engels in de Friese samenleving. Het Engels rukt op in Friesland, evenals in de rest van Nederland. Het speelt een bepaalde rol als gebruikstaal in de dagelijkse omgang. Of er daarbij sprake is van verdringing en welke van de zwakkere talen – Fries of Nederlands – daaronder te lijden heeft, zou onderzocht kunnen worden. Over de manier waarop dat taalcontact met die grote zus van het Fries verloopt, wie het Engels regelmatig gebruiken of hoe de mensen tegen het Engels aankijken, is nog weinig tot niets bekend.

Tenslotte zou ik willen pleiten voor een inventarisatie van de Frisistiek extra muros. Dit congres lijkt me een uitstekende gelegenheid om te pleiten voor een dergelijk onderzoek. Het is immers bekend dat een redelijk aantal docenten in de neerlandistiek aan extramurale universiteiten aandacht schenken aan het Fries. Hoeveel dat er precies zijn, hoe vaak ze dat doen, op welke wijze ze het Fries integreren in hun onderwijs- en wellicht zelfs onderzoeksactiviteiten, daarvan is niet meer bekend dan een aantal losse observaties[33]. Mensen van buiten geven al heel lang nieuwe impulsen aan de frisistiek[34]. De aan het begin

---

between Dutch and Frisian", in: *Network on Code-Switching and Language Contact – Code-switching summer school ESF*. (Straatsburg: European Science Foundation, 1993), p. 109–120; D. Gorter, "Koadewiksel by it ôfsluten fan petearen", in: *Tydskrift foar Fryske Taalkunde*, jrg 8, (1993), nû. 3, p. 145–158. D. Gorter, "Frysk yn gemeenterieden", in: *Wat oars as mei in echte taal*, Ph. H. Breuker, J. Noordegraaf, H. Meijering (red.) (Ljouwert: Fryske Akademy, 1994), p. 107–127.

33 D. Gorter en K. Zondag, "Bûtenlânske kontakten", in: K. Zondag (red.), Underrjocht: Bydragen oer it Frysk yn it ûnderwiis (Ljouwert: Afûk/Fryske Akademy, 1987), p. 184–195.

34 A. Feitsma, Oud en nieuw in de Frisistiek, (Afscheidsrede UvA, Ljouwert: Fryske Akademy,

genoemde František Pospíšil uit Brno is een voorbeeld van die belangstelling van buiten. Een gedegen inventarisatie zou daarom ook moeten leiden tot een stimuleringsbeleid vanuit Nederland, – door de universitaire opleidingen en de Fryske Akademy gezamenlijk –, wellicht in samenwerking met de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, met regionale neerlandistische verenigingen zoals Comenius of met de Taalunie. Want het moet gezegd worden, het Olomoucse voorbeeld verdient navolging!

Ik hoop dat ik u ervan heb kunnen overtuigen dat de Friese meertalige situatie vele interessante verschijnselen van taalkundige en sociale aard omvat. Ook het geven van colleges over deze boeiende materie is de moeite waard, of het nu gaat om het Oudfriese, de Middelfriese dichter Gysbert Japicx, de Nieuwfriese literatuur, de theoretisch vergelijkende studie van de Friese syntaxis, de beïnvloeding van het Nieuwfries door het Nederlands, interactionele taalgebruiksregels of het Fries als minderheidstaal in een Europese context[35].

1993), p. 22.

35 Met dank aan mijn collega's Jarich Hoekstra en Jehannes Ytsma voor hun aanvullingen en commentaar.